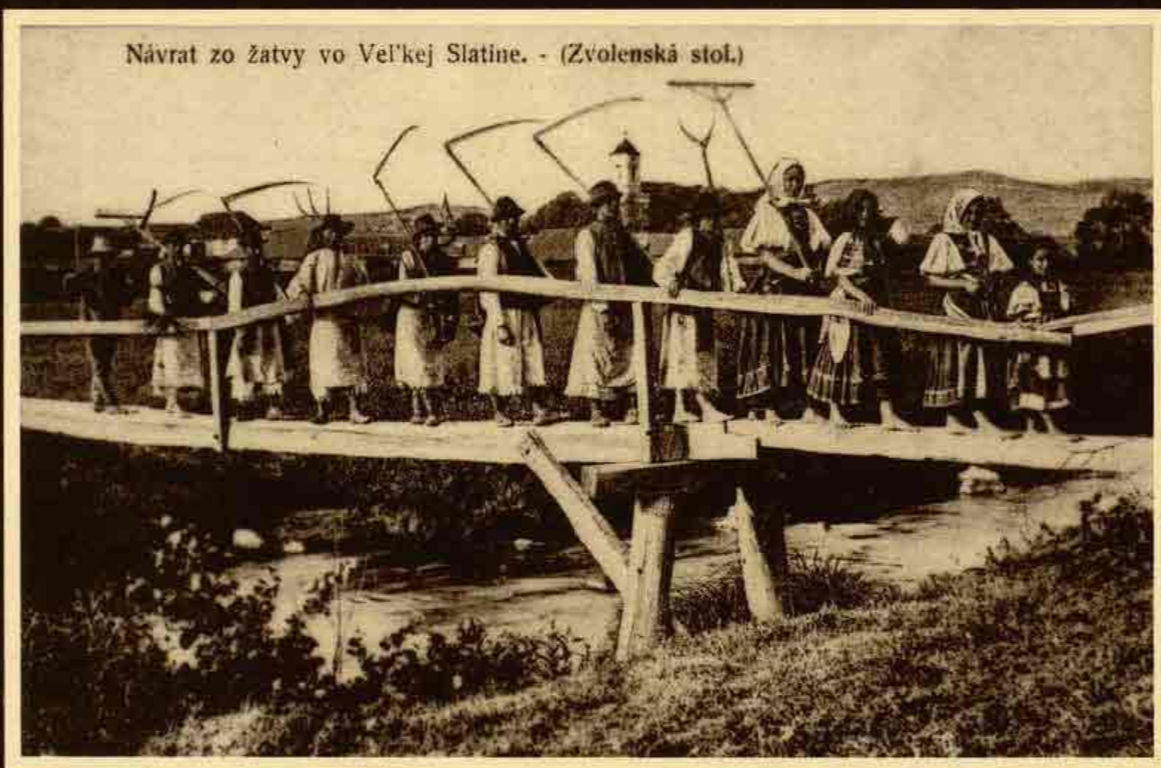

Slovenský národopis

1-2
38-1990

- Na obálke:* 1. strana: Návrat zo žatvy. Prvá pol. 20. stor., Zvolenská Slatina, okr, Zvolen. Foto P. Socháň
4. strana: Pozvánky na zábavy v Pezinku. K článku K. Popelkovej: Spoločenské príležitosti stretávania sa obyvateľov malého mesta v medzivojnovom období. Foto H. Bakaljarová

Na príprave čísla spolupracovali PhDr. Gabriela Kiliánová a PhDr. Peter Salner, CSc.

HLAVNÁ REDAKTORKA
Božena Filová

VÝKONNÁ REDAKTORKA
Zora Vanovičová

REDAKČNÁ RADA

Ján Botík, Soňa Burlasová, Václav Frolec, Viera Gašparíková, Emília Horváthová, Soňa Kovačevičová, Igor Krištek, Milan Leščák, Ján Michálek, Ján Mjartan, Štefan Mruškovič, Viera Nosálová, Antonín Robek, Peter Slavkovský, Viera Urbancová

Slovenský národopis

ČASOPIS SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

VEDA

VYDAVATELSTVO SLOVENSKEJ AKADÉMIE VIED

BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)

European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

OBSAH

K FUNKCII SPOLOČENSKÝCH SKUPÍN PRI FORMOVANÍ SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA A SPÔSOBU ŽIVOTA – HISTORICKÉ A ETNO-KULTÚRNE ASPEKTY

Filová, Božena: O etnografickom výskume spoločenských skupín	8
Širovátka, Oldřich: Skupina, lid a národ v koncepcii folklóru	13
Jakubíková, Kornélia: Pohlavná a veková diferenciácia v svadobných obyčajoch na Slovensku	19
Nikoličová, Desanka: Autorita a socializácia jednotlivca v rodine	29
Radovanovičová, Miljana: Problematika socializácie v srbskej etnografii 19. a prvej polovice 20. storočia	35
Ratica, Dušan: Miesto starých ľudí v rodinnom a spoločenskom živote slovenskej dediny	39
Onderčaninová, Andrea: Spoločenské kontakty starých ľudí v súčasnosti	45
Beněš, Bohuslav: K vlivu tradície na vznik a formovanie skupín v dětských folklórnych souborech	51
Profantová, Zuzana: Generácia ako determinanta v transmisii a tradícii folklórneho žánru	55
Slavkovský, Peter: Sezónni robotníci ako sociálna skupina	65
Kalavský, Michal: Spoločenský pôvod remeselníckych učňov a zmluvné vzťahy v rokoch 1889–1938 vo vybraných oblastiach Slovenska	71
Čukan, Jaroslav: Funkcie podporného spolku v baníckej obci	83
Kardošová, Monika: Živnostníci ako profesionálna skupina a ich význam pre spoločenský život mesta v medzivojnovom období	91
Darulová, Jolana: Odras sociálnych skupín v ľudovej próze	99
Habovštiak, Anton: Tajný jazyk hornooravských predavačov plátina ako prejav ich skupinovej odlišnosti	103
Bandić, Dušan: K výskumu hodnotových orientácií vedeckej ustanovizne ako špecifickej spoločenskej skupiny	111
Frölec, Václav: Mikrostruktúra tradičného lokálneho spoločenství v Čechách a na Moravě v 19. stolytí	117
Kovačevićová, Soňa: Spolkový život v Liptovskom Mikuláši v rokoch 1830–1945	135
Langer, Jiří: Význam sociálneho prostredia pre kultúrne diferenciácie v sídelnom vývoji	150
Podoba, Juraj: Odras sociálnej štruktúry na vý-	

voji stavebnej kultúry a bývania na slovenskom vidku	160
Štibrányiová, Tatiana: K problematike teritoriálnych skupín (na príklade kopaničiarskej obce Valaská Belá)	167
Méryová, Margita: Veková a sociálna diferenciácia lokálneho spoločenstva (na príklade tanečného života)	173
Kandert, Josef: Funkcie tzv. lepších rodín ve vytváření hodnotových systémů středoslovenské vesnice	181
Škovierová, Zita: Súčasné funkcie susedských skupín	184
Paríková, Magdaléna: Miesto a funkcie služobníctva v lokálnom spoločenstve	191
Chorváthová, Lubica: K otázke vplyvu cirkevného života na formovanie záujmových skupín lokálneho spoločenstva Slovenska v prvej polovici 20. storočia	194
Popelková, Katarína: Spoločenské príležitosti stretávania sa obyvateľov malého mesta v medzivojnovom období	199
Beňušková, Zuzana: Profesia pôrodných báb v kultúrohistorickom kontexte	205
Falfánová, Lubica: Družstevný obchod a lokálna spoločnosť	215
Sulitka, Andrej: K diferenciácii folklórnych tradícií zanikajúceho lokálneho spoločenstva v národnostne zmiešanej oblasti	224
Míchaľova, Káťa: Potulní speváci-žobráci ako sociálna skupina a ich funkcie v spoločnosti	230
Kiliánová, Gabriela: Žobráci ako spoločenská skupina a jej vzťahy k lokálnemu spoločenstvu	237
Luther, Daniel: Bratislavské korzo v minulosti	247
Vanovičová, Zora: K spoločenskej funkcii folklórnych humoristických postáv v meste	253
Svecová, Soňa: Funkcia spoločenského vedomia v utváraní a existencii etnografických skupín Slovenska	257
Marušiaková, Jelena: Malé etnické skupiny – pokus o vnútornú klasifikáciu	262
Dubayová, Mária: K problematike vzťahov cigánskej lokálnej a cigánskej etnickej skupiny	274
Mann, Arne B.: Výber manželského partnera u Cigánov-Rómov na Spiši	278
Salner, Peter: Na margo kolokvia	285
DISKUSIA	
Leščák, Milan: Etnofilm Čadca – poznámky retrospektíve	287
Urban, Marian: Filmy o ľudovej kultúre a Etnofilm Čadca	292

Luther, Daniel: Vedecký film a videozáznam na Etnofilme Čadca	294
Lužica, René: Etnofilm a televízne programy o ľudovej kultúre	295
Diskusia na voľnej tribúne Etnofilmu Čadca 1988	298
Záverečný protokol	300
ROZHLADY	
Za Emou Markovou (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Pozdrav k jubileu Sone Švecovej (Marta Botíková)	304
K životnému jubileu M. Kaspera (Milan Leščák)	305
Konferencia „Desať rokov inštitucionálneho národopisného výskumu južného Gemera“ (Jozef Liszka)	306
IX. medzinárodné sympóziu Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
VIII. medzinárodná konferencia folkloristov v Bulharsku (Hana Hlôšková)	307
Od detskej knihy k bádaniu o rozprávkach (Viera Gašparíková)	308

RECENZIE A REFERÁTY

Holý, D.: Zpěvní jednotky lidové písně (Soňa Burlasová)	310
Štefanovičová, T.: Osudy starých Slovanov (Monika Kardošová)	311
Dejiny literárnej komparatistiky socialistických krajín (Zuzana Profantová)	311
Norwegische und Isländische Volksmärchen (Gabriela Kiliánová)	312
Něšťastné peníze (Gabriela Kiliánová)	313
Todorov, D.: Blgarskata etnografia (Peter Slavkovský)	314
Takács, B.: Bibliai jelképek (Olga Danglová)	315
Gömöri Néprajza 1–20 (Jozef Liszka)	316
P. Zelenák: Socializácia živností na Slovensku (Jaroslav Čukan)	318
G. V. Starovojtova: Etničeskaja gruppa v sovremennom sovetskom gorode (Zuzana Profantová)	319

СОДЕРЖАНИЕ

К ФУНКЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ГРУПП В ПРОЦЕССЕ ФОРМИРОВАНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО СОЗНАНИЯ И БЫТА – ИСТОРИЧЕСКИЕ И ЭТНОКУЛЬТУРНЫЕ АСПЕКТЫ	
Филова, Божена: Об этнографическом исследовании общественных групп	8
Сироватка, Олдржих: Группа, народ и нация в концепции фольклора	13
Якубикова, Корнелия: Половая и возрастная дифференциация в свадебных обычаях в Словакии	19
Николич, Десанка: Авторитет и социализация лица в семье	29
Радованович, Миляна: Социализация в сербской этнографии 19-го и первой половины 20-го	

веков	35
Ратица, Душан: Место старых людей в семейной и общественной жизни словацкой деревни	39
Ондерчанинова, Андреа: Общественные контакты старых людей в настоящее время	45
Бенеш, Богуслав: Влияние традиции на возникновение и формирование групп в детских фольклорных ансамблях	51
Профантова, Зузана: Поколение как детерминанта в трансмиссии и традиции фольклорного жанра	55
Славковски, Петер: Сезонные рабочие как социальная группа	65
Калявски, Михал: Общественное происхождение ремесленных учеников и договорные отношения в избранных областях Словакии в течение 1889–1938 лет	71
Чукан, Ярослав: Функции подсобного общества в обществе шахтеров	83
Кардошова, Моника: Ремесленники в качестве профессиональной группы и их значение для общественной жизни города в межвоенный период	91
Дарулова, Йолана: Отражение социальных групп в народной прозе	99
Хабовштиак, Антон: Секретный язык продавцов полотна из верхней Оравы как проявление их группового отличия	103
Бандич, Душан: К исследованию ценностных ориентаций научного учреждения в качестве специфичной общественной группы	111
Фролец, Вацлав: Микроструктура традиционного местного общества в Чехии и в Моравии в 19-ом веке	117
Ковачевичова, Соня: Жизнь общества в г. Липтовски Микулаш в течение 1830–1945 гг.	135
Лангер, Йиржи: Значение социальной среды для культурной дифференциации в развитии поселения	150
Подоба, Юрай: Отражение социальной структуры в развитии строительной культуры и жилища в словацкой деревне	160
Мерова, Маргита: Возрастная и социальная дифференциация местного общества (на примере танцевальной жизни)	167
Штибраниова, Татьяна: К проблематике территориальных групп (на примере хутора Валаска Бела)	173
Кандерт, Йосеф: Функции так наз. лучших семей в создании ценностных систем среднесловацкой деревни	181
Шковиерова, Зита: Современные функции соседских групп	184
Парикова, Магдалена: Место и функции прислуг в локальном обществе	191
Хорватова, Любица: К вопросу влияния церковной жизни на формирование самостоятельных групп локального общества Словакии в первой половине 20-го века	194
Попелкова, Катарина: Общественные случаи	

встречи жителей небольшого города в межвоенный период	199
Бенюшкова, Зузана: Профессия повивальных бабок в культурно-историческом контексте	205
Фалтянова, Любица: Кооперативная торговля и местное общество	215
Сулитка, Андрей: К дифференциации фольклорных традиций отмирающего местного общества в национально смешанной области	224
Михайлова, Катя: Бродячие певцы-нищие как социальная группа и их функции в обществе	230
Килианова, Габриела: Нищие как социальная группа и их отношения к местному обществу	237
Лутер, Даниел: Братиславское „корзо“ в прошлом	247
Вановичова, Зора: К общественной функции фольклорных юмористических лиц в городе	253
Швецова, Соня: Функция общественного сознания в создании и существовании этнографических групп в Словакии	257
Марушиакова, Елена: Маленькие этнические группы – попытка к внутренней классификации	262
Дубаиова, Мария: К проблематике отношений цыганской местной и цыганской этнической групп	274
Манн, Арне Б.: Выбор супруга у Цыган-Рома в регионе Спиш	278
Салнер, Петер: После колоковия	285
ДИСКУССИЯ	
Лешчак, Милан: Этнофильм Чадца – замечания ретроспективе	287
Урбан, Мариан: Фильмы о народной культуре и Этнофильм Чадца	292
Лутер, Даниел: Научный фильм и видеозапись на Этнофильме Чадца	294
Лужица, Ренé: Этнофильм и телевизионные программы о народной культуре	295
Дискуссия в свободной трибуне Этнофильма Чадца 1988	298
Заключительный протокол совещания жюри Этнофильма Чадца 1988	300
ОБЗОРЫ	
За Эмой Марковой (Ярмила Паличкова-Паткова)	302
Привет к юбилею Сони Швецовой (Марта Ботикова)	304
К жизненному юбилею М. Каспера (Милан Лешчак)	305
Конференция „Десять лет институционального этнографического исследования южного Гемера“ (Йозеф Лиска)	306
IX-ый международный симпозиум Ethnographia Panonica (Юрай Подоба)	306
VIII. международная конференция фольклористов в Болгарии (Хана Хлошкова)	307
От детской книги к исследованию сказок (Вера Гашпарикова)	308
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ	

INHALT

ZUR FUNKTION DER SOZIALEN GRUPPEN BEI DER FORMIERUNG DES GESELLSCHAFTLICHEN BEWUSSTSEINS UND DER LEBENSWEISE – HISTORISCHE UND ETHNOKULTURELLE ASPEKTE	
Filová, Božena: Über die ethnographischen Erforschung der gesellschaftlichen Gruppen	8
Sirovátka, Oldřich: Die Gruppe, das Volk und die Nation in der Konzeption der Folklore	13
Jakubíková, Kornélia: Die Geschlechts- und Altersdifferenziation in den Hochzeitsbräuchen in der Slowakei	19
Nikolić, Desanka: Die Autorität und Sozialisation des Individuums in der Familie	29
Radovanović, Miljana: Die Sozialisation in der serbischen Ethnographie des 19. und der ersten Hälfte des 20. Jhd	35
Ratica, Dušan: Der Platz der alten Menschen in dem Familien- und Gesellschaftsleben des slowakischen Dorfes	39
Onderčaninová, Andrea: Die gesellschaftlichen Kontakte der alten Menschen in der Gegenwart	45
Beneš, Bohuslav: Der Einfluss der Tradition auf die Entstehung und Formung der Gruppen in Kinderfolklorensembles	51
Profantová, Zuzana: Generation als eine Determinante in der Transmission und Tradition eines Folkloregenes	55
Slavkovský, Peter: Die Saisonarbeiter als soziale Gruppe	65
Kalavský, Michal: Die gesellschaftliche Herkunft der Handwerkerlehrlinge und die Lehrvertragsbedingungen in den J. 1889–1938	71
Čukan, Jaroslav: Die Bedeutung des Unterstützungsvereins in einer Bergarbeitergemeinde	83
Kardošová, Monika: Die Gewerbetreibenden als professionelle Gruppe und ihre Bedeutung für das Gesellschaftsleben der Stadt in der Zwischenkriegszeit	91
Darulová, Jolana: Der Reflex der sozialen Gruppen in der Volksprosa	99
Habovštiak, Anton: Über die „Leinwandhändlersprache“ im oberen Orava-Gebiet	103
Bandić, Dušan: Zur Forschung der Wertorientierung eines wissenschaftlichen Instituts als einer spezifischen sozialen Gruppe	111
Frolec, Václav: Die Mikrostruktur der traditionellen lokalen Gemeinschaft in Böhmen und in Mähren im 19. Jhd	117
Kovačevićová, Soňa: Das Gesellschaftsleben in der Stadt Liptovský Mikuláš in den J. 1830–1945	135
Langer, Jiří: Die Bedeutung der sozialen Umwelt für die kulturelle Differenzierung in der Siedlungsentwicklung	150
Podoba, Juraj: Der Reflex der sozialen Struktur in der Entwicklung der Baukultur und Wohnweise in der slowakischen Provinz	160
Štibrányiová, Tatiana: Zur Problematik der terri-	

torialen Gruppen	167
Méryová, Margita: Die alters- und soziale Differenzierung in lokaler Gemeinschaft	173
Kandert, Josef: Die Funktion der sog. besseren Familien in der Schaffung der Wertssysteme im mittelslowakischen Dorf	181
Škovierová, Zita: Gegenwärtigen Funktionen der Nachbarsgruppen	184
Paríková, Magdaléna: Die Stellung und Funktionen der Dienerschaft in der lokalen Gemeinschaft	191
Chorváthová, Lubica: Zur Frage des Einflusses des kirchlichen Lebens auf die Formung von Interessengruppen der Lokalgemeinschaft in der Slowakei in der 1. Hälfte des 20. Jahrhundert	194
Popelková, Katarína: Gesellschaftliche Anlässe und Gelegenheiten bei denen sich die Bewohner einer Kleinstadt in der Zwischenkriegszeit trafen	199
Beňušková, Zuzana: Der Hebammerberuf im kulturhistorischen Kontext	205
Falťanová, Lubica: Die Genossenschaftliche Handel und die lokale Gesellschaft	215
Sulitka, Andrej: Zur Differenzierung der Folkloretradition einer untergehenden Lokalgemeinschaft in einer national Gemischten Region	224
Michajlova, Kafa: Die Wandernden Sänger-Bettler als soziale Gruppe und ihre Funktionen in der Gesellschaft	230
Kiliánová, Gabriela: Bettler als eine soziale Gruppe und ihre Beziehungen zur lokalen Gemeinschaft	237
Luther, Daniel: Der Corso in Bratislava	247
Vanovičová, Zora: Folklorezyklen über humoristische Gestalten in der Stadt	253
Švecová, Soňa: Funktion des gesellschaftlichen Bewusstseins in der Formierung und Existenz der ethnographischen Gruppen in der Slowakei	257
Marušiaková, Jelena: Kleine ethnische Gruppen – ein Versuch um Klassifikation	262
Dubayová, Mária: Zur Problematik der Beziehungen der lokalen und ethnischen Zigeunergruppe	274
Mann, Arne B.: Die Ehepartnerwahl bei den Zigeuner-Romas in der Region Zips	278
Salner, Peter: Am Rande des Kolokviums	285
DISKUSSION	
Leščák, Milan: Etnofilm Čadca – Anmerkungen zur Retrospektive	287
Luther, Daniel: Die wissenschaftliche Film und Videoaufnahme in Ethnofilm Čadca	292
Lužica, René: Etnofilm und die Fernsehprogramme über die Volkskultur	295
Diskussion auf der Freien Tribune des Ethnofilms Čadca 1988	298
Schlussprotokoll aus dem Filmwettbewerb Ethnofilm Čadca 1988	300
RUNDSCHAU	
Nachruf für Ema Marková (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Jubiläumsgross für Soňa Švecová (Marta Botíková)	304
Jubiläum von M. Kasper (Milan Leščák)	305

Konferenz „Zehn Jahre der institutionellen volkskundlichen Forschung in Südgemein“ (Jozef Liszka)	306
IX. Internationales Symposium Ethnographia Pannonica (Juraj Podoba)	306
VIII. Internationale Konferenz der Folkloristen in Bulgarien (Hana Hlôšková)	307
Vom Kinderbuch zur Märchenforschung (Viera Gašparíková)	308
BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE	

CONTENTS

TO THE FUNCTION OF SOCIAL GROUPS IN SHAPING THE SOCIAL CONSCIOUSNESS AND THE WAY OF LIFE – HISTORICAL AND ETHNOCULTURAL ASPECTS	
Filová, Božena: On ethnographical research of social groups	8
Sirovátka, Oldřich: The group, the people and the nation in the conception of folklore	13
Jakubíková, Kornélia: Sexual and age differentiation in the wedding customs in Slovakia	19
Nikolić, Desanka: Authority and socialization of the individual in family	29
Radovanović, Miljana: Socialization in Serbian ethnography of 19th and the first half of 20th century	35
Ratica, Dušan: The role of old people in the family and in social life of the Slovak village	39
Onderčaninová, Andrea: Social contacts of old people at the present time	45
Beneš, Bohuslav: The influence of the tradition on the rise and shaping of groups in the children's folklore	51
Profantová, Zuzana: Generation as a determinant in the transmission and tradition of folklore genre	55
Slavkovský, Peter: Seasonal workers as a social group	65
Kalavský, Michal: The social origin of artisan's apprentices and the contractual relationships in the chosen regions of Slovakia within the years 1889–1938	71
Čukan, Jaroslav: The function of a subsidiary association in mining village	83
Kardošová, Monika: Craftsmen as a professional group and their significance for the social life in town in the interwar period	91
Daruľová, Jolana: The reflection of social groups in folk prose	99
Habovštiak, Anton: The secret language of upper-Oravian linen-dealers as the expression of their group distinction	103
Bandić, Dušan: To the study of value orientation of a scientific institution as a specific social group	111
Frolec, Václav: Microstructure of the traditional local community in Bohemia and Moravia in the 19th century	117
Kovačevićová, Soňa: The life of associations in Liptovský Mikuláš within the years 1830–1945	135

Langer, Jiří: The significance of social environment for the cultural differentiation in the development of settlement	150	Švecová, Soňa: The function of social consciousness in the shaping and existence of ethnographical groups in Slovakia	257
Podoba, Juraj: The reflection of social structure in the development of building culture and dwelling in the Slovak villages	160	Marušiaková, Jelena: Small ethnic groups – an attempt at the internal classification	262
Méryová, Margita: The age and social differentiation of the local community (based on the example of dancing life)	167	Dubayová, Mária: To the problems of the relations between the gipsy local and the gipsy ethnic group	274
Štibrányiová, Tatiana: To the problems of the territory groups (on the example of a new-ground settlement Valaská Belá)	173	Mann, Arne, B.: Choice of marital partner in Gipsies-Roma in the region of Spiš	278
Kandert, Josef: The function of the so-called better families in creating the value systems in the village of central Slovakia	181	Salner, Peter: Remarks on Colloquy	285
Škovierová, Zita: The present-day functions of neighbour groups	184	DISCUSSION	
Paríková, Magdaléna: The position and function of servants in local community	191	Leščák, Milan: Ethnofilm Čadca – Retrospective Remarks	287
Chorváthová, Lúbia: To the question of influence of the religious life on shaping the interest groups of the local community of Slovakia in the first half of 20th century	194	Urban, Milan: Films about Folk Cultur and Ethnofilm Čadca	292
Popelková, Katarína: Social occasions of meeting the inhabitants in a small town in the inter-war period	199	Luther Daniel: Scientific film and Video-record on the Ethnofilm Čadca	294
Beňušková, Zuzana: The profession of midwives in the cultural and historical context	205	Lužica, René: Ethnofilm and television programmes about folk cultur	295
Falánová, Lúbia: The cooperative trade and local community	215	Discussion on free tribune of Ethnofilm Čadca 1988	298
Sulitka, Andrej: To the differentiation of folklore traditions of the extinguishing local community in the region with mixed nationalities	224	The final protocol from the session of the Jury of Ethnofilm Čadca 1988	300
Michajlova, Kaťa: Itinerant singers-beggars as a social group and their function in society	230	REVIEWS	
Kiliánová, Gabriela: Beggars as a social group and their relations to the local community	237	After Ema Marková (Jarmila Paličková-Pátková)	302
Luther, Daniel: The Bratislava promenade in the past	247	Salutation to the anniversary of Soňa Švecová (Marta Botíková)	304
Vanovičová, Zora: To the social function of folklore characters in the town	253	To the anniversary of M. Kasper (Milan Leščák)	305
		The Conference entitled “Ten years of the institutional ethnographic research of south Gemer region (Jozef Liszka)	306
		The IXth International Symposium of Ethnographia, Pannonica (Juraj Podoba)	306
		The VIIIth International Conference of folklorists in Bulgaria (Hana Hlôšková)	307
		From children’s books to the investigation of fairy-tales (Viera Gašpariková)	308
		BOOKREVIEWS AND REPORTS	

FUNKCIE SPOLOČENSKÝCH SKUPÍN PRI FORMOVANÍ SPOLOČENSKÉHO VEDOMIA A SPÔSOBU ŽIVOTA – HISTORICKÉ A ETNOKULTÚRNE ASPEKTY

V dvojčísle 1–2/1990 časopisu Slovenský národopis sprístupňujeme súbor príspevkov, orientovaných na spoznávanie funkcií spoločenských skupín pri formovaní spoločenského vedomia a spôsobu života, a to z historických a etnokultúrnych aspektov bádania. Väčšina príspevkov odznela na vedeckom kolokviu, venovanom tejto výskumnej úlohe (Piešťany, 29. V. – 1. VI. 1989) a zachováva si i v publikačnom spracovaní charakter potrebný pre spoločné kolokviálne overovanie a precizovanie poznatkov. Niektoré príspevky vznikli dodatočne na objednávku redakcie (D. Nikoličová, M. Radovanovičová, D. Bandič, A. Habovštiak, J. Marušiaková).

Kolokvium nadviazalo na cyklus pracovných stretnutí a seminárov Národopisného ústavu SAV k danej problematike. Znamenalo prvú etapu jej zmapovania z hľadiska poznávacích cieľov etnografickej a folkloristickej vedy. Takýto cieľ si kladie i dvojčíslo, ktorým výsledky riešenia sprístupňujeme. Novembrový prudký zvrät spoločenských pomerov v našej vlasti, otvárajúci pozitívne predpoklady pre reálne uplatnenie demokracie v živote jednotlivca a celej spoločnosti, znamená i pre etnografiu a folkloristiku rozšírený priestor uplatnenia jej poznatkov. Znamená pre ňu výzvu pravdivými analýzami spoločenskej skutočnosti z hľadiska jej historických a etnokultúrnych determinácií prispievať k jej hlbšiemu poznávaniu a najmä zdokonaľovaniu. Redakcia časopisu Slovenský národopis víta a prijíma túto výzvu. Je presvedčená, že i súbor príspevkov nášho dvojčísla – pripravených ešte pred novembrovými udalosťami 1989 – naznačuje, že etnografia a folkloristika u nás má pre pravdivé a nezužované vedecké zhodnocovanie vývinu spoločnosti vlastné pozitívne skúsenosti a východiská s cieľom humanizovať ju, ktoré sa v našom časopise odrážalo už v predchádzajúcom období.

REDAKCIA

MIESTO STARÝCH ĽUDÍ V RODINNOM A SPOLOČENSKOM ŽIVOTE SLOVENSKEJ DEDINY

DUŠAN RATICA

Národopisný ústav SAV, Bratislava

Konštantný záujem etnografie o konfrontáciu predchádzajúcich a recentných štádií vývoja ľudovej kultúry viedol k hodnoteniu seniorov ľudovej society predovšetkým ako nenahraditeľného a miznúceho zdroja bezprostredných etnografických informácií, pričom špeciálny výskum tejto skupiny vidieckeho obyvateľstva zaostával. Mnoho nových aspektov v tomto smere priniesla povojnová generácia slovenských etnografov, ktorí rozšírili spektrum vedeckých problémov súvisiacich s otázkami rodinného a spoločenského života. V ich prácach sa problematika starých ľudí objavuje najmä v kontexte s vnútorodinným životom, postavením jednotlivých členov rodiny, delbou práce, autoritou v rodine, pravidlami delby a dedenia rodinného majetku a pod.¹ Špeciálne etnografické práce, zamerané na postavenie seniorov v ľudovom prostredí, sa začínajú objavovať až v poslednom období,² no zatiaľ nestačia dostatočne pokryť celú potenciálnu šírku problematiky.

V našom príspevku by sme chceli načrtnúť jedno z možných parciálnych východísk štúdia otázok spoločenského začlenenia starých ľudí, ich funkcie v rodinnom, sociálnom a kultúrnom živote dedinského spoločenstva. Takýmto principiálnym východiskom môže podľa nášho názoru byť chápanie socializácie ako celoživotného procesu, ktorého najdynamickejšia fáza síce prebieha v období od narodenia po dosiahnutie sociálnej zrelosti, ale ktorý ako nevyhnutnosť adaptácie na meniace sa subjektívno-individuálne i objektívno-spoločenské podmienky pretrváva aj v poslednom štádiu života človeka, v starobe.

Nakoľko proces socializácie implikuje tak osobnostné, ako aj sociálne komponenty, môžeme celú

problematiku staroby skúmať v troch komplementárnych a vzájomne sa prelínajúcich rovinách:

1. staroba ako fáza individuálneho životného cyklu,
2. staroba v rámci rodinných vzťahov,
3. sociálny status starých ľudí ako špecifickej skupiny dedinskej society.

Pokúsme sa teraz na niektorých príkladoch konkretizovať uvedené aspekty z etnografického hľadiska.³

1. Pokiaľ sa zameriavame na starobu ako fázu individuálneho životného cyklu, musíme sústrediť pozornosť predovšetkým na tie psycho-fyziologické a sociálne momenty, ktoré toto obdobie života charakterizujú z hľadiska samotnej osobnosti jednotlivca. Sú to často univerzálne zmeny telesných i psychických funkcií individua, ktoré však v prostredí tradičnej roľníckej kultúry – vzhľadom na špecifický spôsob života, hodnotové orientácie, sociálne vzťahy atď. – viedli k špecifickému priebehu danej životnej fázy. Nová fyziologická a sociálna situácia starého človeka, spojená s úbytkom telesných síl a jeho postupným vyčleňovaním z ťažších poľnohospodárskych prác, spravidla v tradičných podmienkach nevedla (pri optimálnom fungovaní rodinných vzťahov) k pocitu vlastnej neužitočnosti a osamotenosti. Tieto pocity, s ktorými sa v súčasnosti môžeme u starých respondentov častejšie stretnúť, sú jedným z dôsledkov intenzívnych sociálnych a ekonomických premien života vidieckeho obyvateľstva: faktory ako tzv. kyvadlová migrácia za prácou, individualizačný trend v rodinnom spôsobe života, ekonomická samostatnosť strednej generácie, niektoré posuny v morálnej a hodnotovej hierarchii vidieck-

keho obyvateľstva a pod., vytvárajú nepriaznivé podmienky pre psychologické vyrovnávanie sa členov dedinského spoločenstva s negatívnymi následkami staroby. Tento negatívny dopad na súčasnú najstaršiu generáciu je niekedy zosilnený faktom, že jej predstavitelia ešte participovali (vo svojom mladom, resp. strednom veku) na takých spoločenských a rodinných vzťahoch, ktoré prirodzenejším spôsobom zabezpečovali sociálnu integráciu starých ľudí.

Uvedené skutočnosti sa vo vedomí starého človeka stávajú často predmetom hodnotenia a porovnávania minulosti so súčasnosťou aj v zmysle postavenia súčasnej starej generácie. Uvedme aspoň jeden, v tomto smere typický výrok respondentky zo Sebechlebov: „Človekovi ide srdce puknúť, keď tam idú do tých domovov, nepozná si otca, mater. Alebo starobince. Kedy boli starobince plné? My sme si opatrili, aňi podpory ňedostávali naši starí rodičia. Opatrili sa doma. Aňi v ňemocňiciach ňebývali tolko, ako teraz. Ak môže, tak ho odstrčí do ňemocnici, alebo starobinca a už je. Lebo láska ňieto k ľudom.“⁴ Aj keď sú takéto hodnotenia niekedy poznačené prílišným paušalizovaním a možno aj idealizáciou prežitej minulosti, nemôžeme ich empirické jadro bagatelizovať.

Signifikantnou črtou socializácie starého človeka je znižovanie jeho bezprostredných operatívnych činností; motivačná sila kompetitívneho snaženia a dosahovania cieľov v materiálnej oblasti postupne klesá, no zároveň sa zvyšuje reflexívna aktivita, ktorá sa často v zmysle zužitkovania životných skúseností prejavuje vo forme zovšeobecnení a morálnych súdov, uplatňovaných napr. pri hodnotení konania iných ľudí, pri výchove najmladšej generácie a pod. Oslabenie kompetitívneho pocitu vedie okrem iného k väčšej komunikatívnosti a otvorenosti starých ľudí, ktorí často jedajú bez strachu z prípadných negatívnych následkov svojho konania a prejavovania vlastných názorov.

Podľa E. H. Eriksona je posledným štádiom vývoja osobnosti integrita, ktorá sa vyznačuje vyrovnaním sa so smrťou a chápaním svojho života ako segmentu histórie.⁵ Pri spätnom hodnotení vlastného života prevažuje u starých respondentov vyššia úprimnosť, vyrovnanosť a názorová vyhranenosť, podporená celoživotnými skúsenosťami. Jedným z častých dominantných motívov hodnotení „výsledkov“ vlastného života je hrdosť na svoje deti, ako v istom zmysle záruku vlastnej kontinuity. „Aj syna sem tak vyučiu, vychovau teda, aj zas on tak vychováva. No ale

radost sme mjeli z teho. Aj nebanujem za mojím životem, bárs sem sa ťažko natrápiu celý život, ale sem spokojný“.⁶ Hrdosť na dosiahnuté vysokoškolské vzdelanie („tituly“) detí a ich súčasnú spoločenskú pozíciu dokumentuje zmeny aj v hodnotových orientáciách najstaršej generácie: ambícia charakteristická pre tradičné prostredie, totiž aby deti zveľaďovali rodinný majetok a pokračovali v snažení svojich rodičov, bola vplyvom principiálnych sociálnych a ekonomických zmien vystriedaná ambíciou dosahovania vyššej spoločenskej prestíže.

Pokiaľ skúmame starobu ako fázu životného cyklu individua, pohybujeme sa v oblasti, ktorú A. L. Kroeber nazýva kultúrnou psychológiou. Podľa tohto autora je v uvedenom kontexte predmetom antropológie (a možno povedať i etnografie) nielen „kultúra ako abstrakcia, ako súbor pravidiel, ako série odosobnených výsledkov, ale kultúra s ľudskými bytosťami, žijúcimi pod a prostredníctvom nej, ktoré sú kultúrou podmienené, prispôsobujú sa jej, pokúšajú sa ju manipulovať, a z času na čas ju trochu ovplyvňujú a menia“.⁷ Podľa nášho názoru môže priniesť takto zamerané štúdium socializácie starých ľudí v rodine a dedinskom spoločenstve mnohé zaujímavé poznatky o „jemnejších“ mechanizmoch fungovania kultúry každodenného života.

2. Bezosporu najväčšie množstvo „klasických“ etnografických dát máme k dispozícii pri skúmaní otázky postavenia a funkcií starých ľudí v rámci rodinných vzťahov. Rodina, ktorá predstavuje primárne prostredie socializácie jednotlivca vo všetkých jej fázach, vytvára základný rámec tiež v prípade realizácie života členov najstaršej generácie. Nakoľko je rodina otvorený systém, reagujúci tak na potreby, želania a postoje svojich členov, ako aj na požiadavky vyplývajúce z makrosociálneho vývoja, závisí postavenie seniorov v nej v prvom rade od vzájomného pôsobenia týchto faktorov.

Pre tradičné roľnícke prostredie, ktoré môžeme v istom zmysle označiť ako gerontokratické, resp. gerontocentrické, bola typická sociálna a ekonomická priorita starých členov dedinského spoločenstva. V podmienkach veľkorodiny bol hlavou rodinného nedielu gazda, najčastejšie otec dospelých synov (starý otec), ktorý mal právo rozhodovať o všetkých dôležitých záležitostiach rodiny.⁸ Ako sa často konštatuje, výlučná moc a autorita gazdu bola podmienená jeho ekonomickou pozíciou (právo deľby rodinného majetku, disponovanie s finančnými a materiálmi zdrojmi rodiny a pod.).⁹ Domnievame sa však, že interpretácia

autority starých členov rodiny ako dôsledok ich ekonomickej priority nepostihuje problém v jeho komplexnosti. Do úvahy tu treba brať tiež tradičné mechanizmy transmisie kultúrnych informácií, ktorá v minulosti prebiehala prevažne jednosmerne (od starších k mladším), a ktorá zabezpečovala prioritu generácie starých v dôsledku vyššej skúsenostnej základne. Napriek istej rozpornosti dokumentuje odraz a uvedomenie si tejto skutočnosti aj paremiologický materiál, aktuálny v slovenskom prostredí (*Rozum pred rokmi neprichádza; V starých rozum býva; Starý robí viac rozumom ako rukami*). Rovnako tu treba zohľadniť tiež normy správania sa k rodičom, odvodené priamo z kresťanskej morálky, tradičnú etiketu, možnosť pozitívnych emocionálnych väzieb a pod., ktoré podporovali vysoký status starých členov rodiny.

Pozícia starého rodičovského páru v rodine do veľkej miery závisela od skutočnosti, či a do akej miery bol schopný vykonávať rolu organizačného a ekonomickeho stredobodu rodinného spoločenstva. Z terénnych výskumov vyplývajú v tomto smere dve základné alternatívy, ktoré však v praxi vykazovali veľké množstvo konkrétnych variácií: a) starí rodičia boli schopní túto rolu vykonávať a ponechávali si majetok vo svojich rukách; b) starí rodičia v dôsledku vysokého veku a celkovej fyzickej slabosti rozdelili majetok medzi potomkov a zostávali žiť s dieťaťom, ktoré hospodáril na pôvodnom rodinnom majetku.

Postupný rozpad veľkorodiny, ktorý sa v našich podmienkach zintenzívnil v 2. polovici 19. storočia, ako aj celý rad ďalších faktorov, dynamizujúcich spoločenský vývin, spôsobil pozvoľné oslabovanie výlučnej autority najstaršej generácie. Obdobie staroby, ako sme ho zachytili retrospektívnym terénnym výskumom, bolo v prostredí vidieckej rodiny spojené s určitou „resocializáciou“, ktorú podmieňovali nové životné okolnosti. Starí ľudia sa spravidla obmedzovali (záviselo to od ich individuálnej fyzickej kondície) na činnosť okolo domu alebo pomoc pri niektorých ľahších poľnohospodárskych prácach, prácach vo vinici a pod. Dôležitou súčasťou ich domácej práce bola starostlivosť o hospodárske zvieratá, ktorou odbremenovali svoje deti, zaneprázdnené poľnými prácami, ďalej starostlivosť o záhradu pri dome, údržba niektorých poľnohospodárskych nástrojov, narezanie dreva a i. Starí rodičia vo väčšine prípadov už nevarili zvlášť, ale dostávali jedlo navarené mladou gazdinou. V niektorých rodinách však gazdiná zvykla (podľa zdravotného stavu) ešte dlhšiu dobu variť pre celú domácnosť.

Významnou funkciou starého rodičovského páru bola opatera a výchova vnúchat, ktorá znamenala – najmä vzhľadom na špecifický rytmus roľníckej práce – veľkú pomoc pre mladé manželské páry. Výchovný vplyv starých rodičov sa niekedy prejavoval tiež pretrváváním niektorých archaických jazykových foriem (v Sebechleboch napr. tvary slovies – hrabati, kositi a i.) u generácie vnukov, čo súviselo so skutočnosťou, že na najstaršiu generáciu bola často prenesená úloha učiť dieťa všetkým základným životným aktivitám (hygienické návyky, chodenie, reč, modlenie a pod.). Vo výchove a zaúčaní detí do konkrétnych pracovných činností starí rodičia niekedy suplovali výchovné funkcie strednej generácie, a to aj v zmysle diferenciacie jednotlivých úloh podľa pohlaví: „No chlapci, tí len k starému otcovi ťahali, a dievčence k starej matke. No pravdaže, miselo sa mu ukázať, ako sa to robí. Tak zaúčali hneď od malička, ako mohli viac pomáhať“.¹⁰

Je len pochopiteľné, že v rodinách s vysokým priemerným počtom členov, ktoré boli riadené autoritatívnym spôsobom najstarším rodičovským párom, dochádzalo nezriedka ku konfrontáciám odlišných zámerov jednotlivých rodinných príslušníkov a konfliktom. Spory medzi rodinami synov či dcér na jednej strane a rodičovským párom na strane druhej často vznikali ako dôsledok nespokojnosti s povinnosťou odovzdávať do spoločnej pokladnice všetky peniaze, zarobené mimo rodinného hospodárstva. Ďalším zdrojom konfliktov bývala skutočná alebo domnelá diskriminácia niektorých členov rozšírenej rodiny pri odmeňovaní, rozdeľovaní potravín, či zakupovaním odevov a iných potrebných vecí. V niektorých prípadoch rodičia zámerne znevýhodňovali nevestu, ktorú si syn vybral sám, bez ohľadu na rodičovské kritériá a ich výber. Príčinou sporov býval tiež nesúlad výchovných postupov a hodnotenia správania sa detí medzi strednou a najstaršou generáciou. Uvedené vnútorodinné konflikty, ktoré niekedy eskalovali až do fyzického násillia, sa však zvyčajne relatívne rýchlo vyriešili a znovu sa nastolil pôvodný stav, čo respondenti spätne interpretovali ako dôsledok väčšej kooperatívnej rodiny v minulosti a vyššej vzájomnej ekonomickej závislosti jednotlivých členov domácnosti.

S pribúdajúcim vekom starých rodičov sa stupňovala frekvencia rozličných ochorení a ich celková fyzická slabosť – v týchto prípadoch bolo povinnosťou dcéry či syna, ktorý bol už pri deľbe rodinného majetku zvýhodnený oproti ostatným súrodencom, doopatrovať svojich rodičov až do

smrti. Hoci bolo doopatrovanie rodičov považované všeobecne za povinnosť detí a stávalo sa predmetom morálneho hodnotenia zo strany dedinského spoločenstva, vyskytovali sa aj v tomto smere obojstranné nezhody. Zatiaľ čo rodičia bývali nespokojní s mierou starostlivosti nevesty či dcéry (bezprostredné opatrovacie povinnosti – umývanie starých ľudí, podávanie potravy, vyriadenie ich izby a pod. – boli zväčša záležitosťou žien), u opatrovateľov sa prejavovali niektoré predchádzajúce frustrácie zo strany rodičov, ako napr. prinútenie k manželskému zväzku s neželaným partnerom, alebo zo subjektívneho hľadiska slabé zvýhodnenie pri delbe majetku: „Tak bolo, že on rodičov chova zadarmo“.¹¹ Ambivalencia vzťahu k starým a nevládnym členom rodiny (na jednej strane doopatrovanie ako vnútorne morálna povinnosť, na druhej strane ako záťaž, či bezvýsledná a nedocenená činnosť) má zrejme hlbšie univerzálne psychologické pozadie.¹²

Pre súčasný vývoj je charakteristické, že postavenie starých ľudí v rodine často závisí (podobne ako ich individuálny pocit vlastnej užitočnosti) od možnosti ich pracovného zapojenia a prínosu pre generáciu detí. Výchovná funkcia starého rodičovského páru sa nezriedka stáva dominantnou, najmä v dôsledku pracovnej vyťaženia strednej generácie. Ako ukazujú niektoré terénne skúsenosti z iných oblastí, aj napriek vplyvu masmédií v súčasnosti prenos informácií medzi najstaršími a najmladšími členmi rodiny pokračuje, pričom „prvky tradičnej duchovnej kultúry sú... živé, lebo sú bezprostredne odovzdávané najmladšej generácii...“¹³

Ideálny model koexistencie viacerých generácií v jednej domácnosti sa však nerealizuje vždy; aj v prípade spolužitia starých ľudí s rodinami vlastných detí sa prejavujú niektoré pocity nespokojenia, najmä ako dôsledok silnejšieho individualizačného trendu rodiny v súčasnom spôsobe života na dedine. Ako príklad uveďme sumarizáciu vlastnej životnej situácie respondentky z Myslavý: Hoci je respondentka už vo veku po sedemdesiatke a žije spolu s rodinou svojho syna, hospodári samostatne (sama si varí, perie, upratuje, žehlí; dala si narúbať drevo – mladí majú plyn). Predtým mali starí väčší kľud, dnes sú nútení sami sa o seba postarať. Žije sa viac oddelene – mladí majú svoj život, musia sa viac naháňať. Dôležitou úlohou starých bola v minulosti opatera vnúčať – dávali im jesť, bavili sa s nimi. Dnes sa deti dávajú do jaslí a škôlky.

Takéto a podobné výpovede respondentov podporujú názor, že súčasný spôsob rodinného

života, a tým i postavenie najstarších členov rodiny, je stále častejšie formované viac individuálnymi názormi a hodnotami ako normami spoločenstva.

3. Pri rozbere problému postavenia starých ľudí ako špecifickej skupiny dedinskej society si treba predovšetkým uvedomiť, že sa tu nejedná o subjektívnu skupinu (s vlastnou organizačnou štruktúrou, hierarchiou a rozdelením funkcií, fungujúcimi medziosobnými väzbami, vedomím „my“ a pod.), ale skôr o skupinu objektívnu, vyčlenenú na základe určitých spoločných znakov (vek, fyzický habitus, sociálne postavenie a i.). Napriek tomu nemožno neakceptovať isté prejavy solidarity a ochoty k vzájomnej kooperácii, vyplývajúcu z vedomia príslušnosti k najstaršej vekovej, resp. generačnej vrstve. Dominujúce však zostávajú „vonkajšie“ určenia tejto skupiny, za ktoré v podmienkach tradičnej roľníckej kultúry môžeme považovať formy správania sa potvrdzujúce (definujúce) sociálny status starých ľudí. Skutočnosť, že tento status bol relatívne vysoký, dokumentujú početné prejavy úcty k starším (všeobecná povinnosť pozdravu s dôrazom na aktívnejšiu úlohu mladších členov spoločenstva, vykanie, príp. onikanie, čestné miesto v kostole, pri rodinnom stole a pod.), ako aj uznávanie ich životnej múdrosti a početných skúseností, rezultujúcich okrem iného do výchovnej a morálnej autority nielen v rodine, ale tiež v lokálnom spoločenstve.

Pri výskume tradičnej výchovy a socializácie sme sa stretli so všeobecne uznávanou normou, podľa ktorej mohol v minulosti ktorýkoľvek starší člen spoločenstva okriknúť, ale aj fyzicky potrestať deti nesprávajúce sa podľa platných zásad. Dôležitejšia ako právo uskutočňovať bezprostredné sankcie však podľa nášho názoru bola skutočnosť, že starí ľudia (v oveľa vyššej miere ako akákoľvek iná skupina) stelesňovali inštitúciu sociálnej kontroly. Verejná mienka lokálnej komunity bola často ovplyvňovaná najstaršou generáciou, ktorej názory a hodnotenia sa mohli pohybovať od schvaľovania až po odsudzovanie správania sa konkrétnych jedincov či skupín spoločenstva. V tomto smere typický príklad predstavuje vzťah najstaršej generácie k mládeži a deťom. Hodnotenia, ktoré sa často realizujú na pozadí časovej konfrontácie vlastnej mladosti starých respondentov so súčasným životom, vyznievajú zväčša v neprospech dnešnej mládeže, ktorej vyčítajú „skazenosť“, ignoráciu tradičnej etikety či morálny úpadok. Okrem relatívne nestranného porovnávania prejavuje sa tu tiež

akási univerzálna zaujatost najstaršej generácie voči generácii mladej, sprevádzaná paušálnymi morálnymi súdmi.

Pre súčasné vidiecke prostredie je charakteristický pokles statusu starých ľudí, a to tak v rodine, ako aj v lokálnom spoločenstve.¹⁴ Okrem globálnych ekonomických zmien, ktoré eliminovali materiálny základ majetkovej dominancie starých členov spoločenstva, tu spolupôsobí inštitucionalizácia roľníctva, ktorá poľnohospodársku prácu vzdialila z rodinného prostredia, výrazné zmeny

technológie práce, stavajúce z hľadiska vývinu starú generáciu do pozície outsidera, presuny v obsahovej hierarchii a záväznosti tradičných noriem správania a i.

Zdá sa, že prestíž skupiny starých členov dedinského spoločenstva má v súčasnosti stále viac tendenciu presadzovať sa nie ako dôsledok ich spoločenskej a ekonomickej priority, ale ako humanitný aspekt rodinných a spoločenských vzťahov v dedinskom prostredí.

POZNÁMKY

- 1 Patria sem predovšetkým citované i ďalšie práce B. Filovej, S. Švecovej, J. Botíka, A. Prandu a ďalších slovenských etnografov.
- 2 Takto sú zamerané niektoré štúdiá P. Salnera, M. Rychlíkovej, J. Rychlíka, psychologičky E. Neumannovej. Uvedenou problematikou sa vo svojej diplomovej práci zaoberala i A. Onderčaninová.
- 3 Vychádzame tu tiež z vlastných výskumov rodinnej výchovy a socializácie v dedinskom prostredí, uskutočnených v rokoch 1978–1986 v lokalitách Láb, Veľké Zálužie (záp. Slovensko), Sebechleby, Slovany (stred. Slovensko), Kendice, Myslava (vých. Slovensko).
- 4 Výskum z roku 1979; Sebechleby, žena, 61-ročná.
- 5 ERIKSON, E. H.: *Childhood and Society*. New York 1963, s. 268.
- 6 Výskum z roku 1982; Láb, muž, 70-ročný.
- 7 KROEBER, A. L.: *Anthropology*. New York 1948, s. 575.
- 8 FILOVÁ, B.: Spoločenský a rodinný život. In: *Slovensko 3, Ľud – II. časť*. Bratislava 1975, s. 959.
- 9 ŠVECOVÁ, S.: Právomoc hlavy rodiny v roľníckej

rodine na Slovensku. (Príspevok k otázkam klasifikácie.) *Slov. Národop.* 24, 1976, s. 446–452.

- 10 Výskum z roku 1980; Sebechleby, muž, 66-ročný.
- 11 Výskum z roku 1984; Myslava, žena, 75-ročná.
- 12 V tejto súvislosti je dôležité brať do úvahy i údaje z najstarších historických prameňov o baltických Slovanoch, ktoré hovoria jednak o rozvinutej starostlivosti o starých a chorých členov rodiny a súčasne o obyčaji ubíjania starcov, ako spôsobe zbavovania sa telesne neschopných ľudí. Pozri NIEDERLE, L.: *Život starých Slovanů*. Díl II., zv. 2.; SATURNÍK, Th.: *O právu soukromém u Slovanů v dobách starších*. Praha 1934, s. 79–80.
- 13 RYCHLÍK, J. – RYCHLÍKOVÁ, M.: Duchovní kultura osob v důchodkovém věku na malém městě v 80. letech 20. století. *Národop. Inf.* 1985, č. 1, s. 85–92.
- 14 Porovnaj SALNER, P.: K postaveniu osôb v dôchodkovom veku v súčasnej vidieckej rodine. (Na základe materiálu zo stredného Slovenska.) *Slov. Národop.* 31, 1983, č. 3–4, s. 524–533.

THE ROLE OF OLD PEOPLE IN THE FAMILY AND IN THE SOCIAL LIFE OF THE VILLAGE

Summary

The permanent interest of ethnography in the confrontation of former as well as recent stages of the development of folk culture has lead to evaluating the seniors of folk society as the irreplaceable source of immediate ethnographic information whereas the special study of this group of village inhabitants lagged behind. One of the possible partial starting-points of the study of questions concerning the social incorporation of

old people, their function in the family, social and cultural life of the village community consists in understanding socialization as a life-long process which persists as the necessity of being adapted to the changing subjective-individual as well as objective-social conditions even in old age.

From the above aspect the author has divided the whole subject-matter area into three complementary and mutually overlapping levels:

1. old age as a stage of the individual life cycle,
2. old age within the family relationships,
3. social status of old people as a specific group of the village society.

1. The new physiological situation of old people connected with the diminution of physical strength as well as with their subsequent excluding from harder agricultural works, usually under the traditional conditions did not in the past lead to the feeling of one's own uselessness and (at the optimal functioning of family relationships) loneliness. These feelings, which can be met more frequently in old respondents at the present, are one of the consequences of the intense social and economic changes in the life of village inhabitants. The factors as the so-called shuttle migration to work, individualization trend in the family way of life, gainful independence of the middle generation, some shifts in the moral and value hierarchy, etc. create unfavourable conditions for psychological coping of the members of village community with the negative impact of old age. One of the main motives of retrospective evaluations of "the results" of one's own life in old people consist in their pride of the children, in some respect being the security of their own continuity. The pride of the achieved university education ("degrees") of the children and their present social position illustrates the changes in value orientations of the oldest generation: the traditional ambition that the children should extend the family property and so continue in their parents' efforts was under the influence of altered social and economic conditions replaced by the ambition of reaching a higher social prestige. From the aspect of the individual life cycle, the traditional family and social institutions were in the past ensuring the social integration of old people in more natural way than it is at the present time.

2. We have gathered the greatest amount of data with respect to the study of the question concerning the position and function of old people within the family relationships. The traditional peasant environment, which can to certain extent be labelled as gerontocratic or gerontocentric, was characterized by social and economic priority of the old members of community. The dominant role of the old parents in family was dependent on the fact whether and to what extent were they able

to perform the role of the organization and economic centre of family community. An important function of grandparents consisted in taking care of their grandchildren in which they often stood in for the middle generation exhausted by work and which also ensured the inter-generation transmission of culture. In the families with high mean number of members, controlled authoritatively by the oldest parental couple, there often occurred the confrontations of different intentions of the individual family members resulting even in conflicts. The intra-family conflicts were, however, quickly solved which was afterwards interpreted by respondents as the consequence of higher cooperation of the family in the past and of greater mutual economic dependence of the individual members in household. The present-day way of family life, thus also the position of the oldest members of family, is ever more often shaped by individual opinions and values than by the community norms.

3. When analyzing the position of old people as a specific group of village society, one should realize that we have to do not with a subjective group but rather with an objective group separated on the basis of certain common signs (age, physical habits, social status, etc.). The fact that the status of this group was relatively high under the traditional conditions can be proved by numerous expressions of respect to older people as well as by the recognition of their life wisdom (captured in paremiological material, too) and by lot of experience resulting e. g. in the educational and moral authority not only in family but also in local community. The old people did, to much higher extent than any other group, represent the institution of social control which could through public opinion approve or disapprove the behaviour of the particular individuals and groups (e. g. youth) of the village society. The contemporary rural environment can be characterized by the decline of the status of old people so in family as in the local community. It seems that the prestige of this group has at the present time a tendency to be recognized not as an impact of its social and economic priority but rather as the humanitarian aspect of the family and social relationships in the village environment.

Slovenský národopis

Časopis Národopisného ústavu Slovenskej akadémie vied

Ročník 38, 1990, číslo 1–2

Vychádza štyri razy do roka
Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka
Čl. kor. SAV BOŽENA FILOVÁ

Výkonná redaktorka
PhDr. ZORA VANOVIČOVÁ

Typografia: *Eva Kovačevičová*

Redakčná rada: PhDr. Ján Botík, CSc., PhDr. Soňa Burlasová, DrSc., doc. PhDr. Václav Frolec, CSc., PhDr. Viera Gašparíková, CSc., doc. PhDr. Emília Horváthová, CSc., PhDr. Soňa Kovačevičová, CSc., PhDr. Igor Krištek, CSc., PhDr. Milan Leščák, CSc., doc. PhDr. Ján Michálek, CSc., PhDr. Ján Mjartan, DrSc., doc. PhDr. Štefan Mruškovič, CSc., PhDr. Viera Nosáľová, CSc., prof. Antonín Robek, DrSc., PhDr. Peter Slavkovský, CSc., PhDr. Viera Urbancová, CSc.

Redakcia: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12
Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, št. p., Martin

Registr. zn. F 7091

Jednotlivé číslo Kčs 26,–; celoročné predplatné Kčs 104,–

Rozširuje, objednávky a predplatné prijíma PNS – ÚED, Bratislava, ale aj každá pošta a doručovateľ. Objednávky do zahraničia vybavuje PNS – Ústredná expedícia a dovoz tlače, Nám. Slobody 6, 884 19 Bratislava

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1990

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ

Журнал Института этнографии Словацкой Академии Наук

Год издания 38, 1990 № 1–2

Издается четыре раза в год

«ВЕДА», издательство Словацкой Академии Наук

Редакторы Д-р Божена Филова и Д-р Зора Вановичова

Адрес редакции: 813 64 Братислава, Лениново нам. 12

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift des Ethnographischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 38, 1990, Nr. 1–2 Erscheint viermal im Jahre

Herausgegeben vom VEDA, Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Redakteure PhDr. Božena Filová und PhDr. Zora Vanovičová

Redaktion: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Ethnographic Institute of the Slovak Academy of Sciences

Volume 38, 1990, No. 1–2

Published quarterly by VEDA, the Publishing House of the Slovak Academy of Sciences

Managing Editors PhDr. Božena Filová and PhDr. Zora Vanovičová

Editor: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'Ethnographie de l'Académie slovaque des sciences

Année 38, 1990, No. 1–2

Paraît quatre fois par an. Editions de VEDA, maison d'édition de l'Académie slovaque des sciences

Rédacteurs: PhDr. Božena Filová et PhDr. Zora Vanovičová

Rédaction: 813 64 Bratislava, Leninovo nám. 12

Distributed in the socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, B. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, 1007 HA Amsterdam HOLLAND

TELOCVIČNÁ JEDNOTA SOKOL V PEZINKU
 porada dňa 4. februára 1928 u p. Demoviča

ŠIBRINKY

Ráz: jaro, leto, podzim a zima — Hudba peš. pl. č. 29
 Začiatok o 10. h. — Vstupné 20 Kčs a obecná dávka.

Dozvuky Šibríniek dňa 18. februára 1928
 „u Zeleného stromu“. — Vstupné ľubovoľné.

*Príležitostk o poroaz u s. Krupovej. — Tdto pozvánka
 platí i na dozvuky. — Len pre pozvaných.*

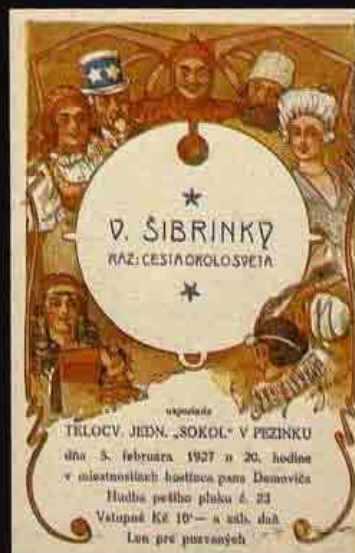

V nedelu
 1. února 1928
 v 7 hod. večer.

ŠIBRINKY
 TEL. JED. „SOKOL“
 V PEZINKU

V miestnosti
 „Zeleného stromu“

Vstupné 20 Kč. Len pre
 pozvaných. Ráz:
 7 pešobky do publiky.

V. ŠIBRINKY
 RÁZ: CESTA OKOLO SVETA

organizuje
 TELOCV. JEDN. „SOKOL“ V PEZINKU
 dňa 3. februára 1927 u 20. hodine
 v miestnostiach hostinca pana Demoviča
 Hudba pešobky pluku č. 23
 Vstupné Kčs 10 — a sals. dáň
 Len pre pozvaných

T. J. SOKOL v Pezinku

poriada dňa 31.ho decembra 1929 v Sokolovni

silvestrovský večierok

s bohatým programom a tanečnou zábavou, na
 ktorý Vás i s ct. rodinou srdečne zve. Začiatok
 o pol 8 hod. večer. / Vstupné Kčs 5 a odznak
 Kčs 5. / Sielové zariadenie! Len pre pozvaných

Predpredaj vstupeniak u s. Krupovej.